

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

Петро Кралюк

Олександр КРАСОВИЦЬКИЙ

10 РОЗМОВ ПРО ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

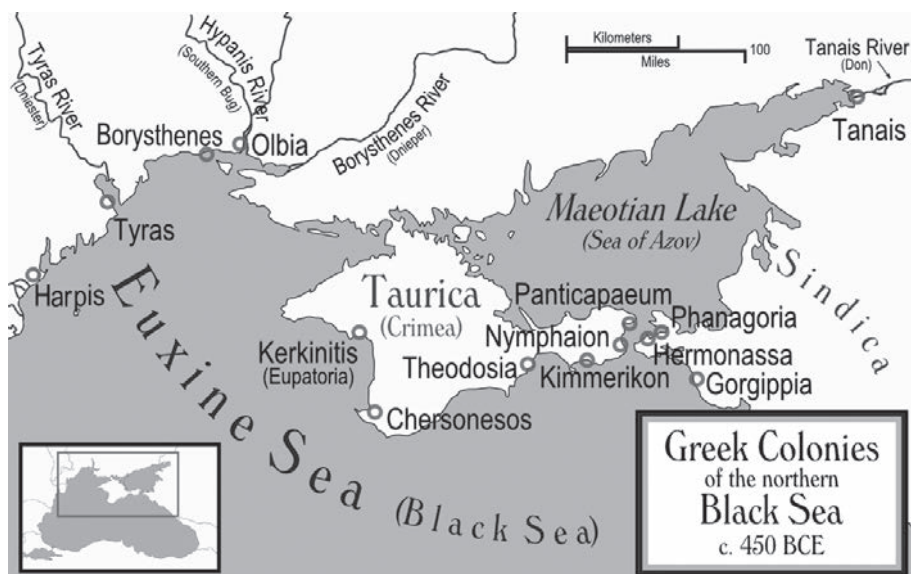
Харків
«ФОЛІО»
2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

1. Коли ще не було Києва

— Почнемо з того, що для загалу історія України веде відлік з Києва, з того часу, коли був заснований Київ. Але ж це не так.

Якщо говорити про письмово зафіксовану історію України чи, власне, історію українських земель, то треба починати з епохи античності. На теренах України жили племена, про які знали стародавні греки й про які згадував «батько історії» Геродот. Зокрема, він писав про кіммерійців, скіфів тощо. У ті часи існували грецькі міста-держави на землях України. Це були значні міські центри. Можна згадати Ольвію, Тіру, Херсонес, Боспорське царство, що було однією з найбільших елліністичних держав.

Давньогрецькі міста на українських землях

Руїни міста-держави Ольвія

— *Що можна сказати про них?*

Ольвія була заснована вихідцями із розвинутого іонійського міста Мілета і сталося це в 647—646 рр. до н. е. На початковому етапі цей поліс був невеликим поселенням. Але вже у другій половині VI ст. до н. е. тут з'являються, окрім жител, священна ділянка та головна площа (теменос і агора). У місті починають карбувати бронзові монети у формі дельфінчиків. Тоді ж навколо міста виникають невеликі поселення — близько сімдесяти. Тобто в той час Ольвія з навколишньою округою оформлюється як само-

стійне місто-держава. Населення поліса, до котрого належали як греки, так і вихідці з місцевих племен, займалися рибальством, землеробством, скотарством, а також виноградарством. У самому ж місті розвива-

Бронзова монета у формі дельфіна

Сарматія і Скіфія на європейській карті XVII століття

лися ремесла — металообробне, гончарне, деревообробне, каменярське, косторізне, прядильно-ткацьке тощо. Водночас Ольвія була важливим торговим центром. Зі Скіфії, а потім Сарматії сюди надходили продукти рослинництва й тваринництва. Важливим предметом торгівлі були раби. Ці товари частково залишалися в Ольвії, але значна частина вивозилася до «материнської» Греції. Місто проіснувало тривалий час — близько тисячі років. Відіграло воно важливу роль у чорноморській торгівлі, ставши одним із «воріт» для давнього населення українських степів у античний світ. Однією з найбільших грецьких колоній у західній частині Північного Причорномор'я стала Тіра (початкова

Руїни монетного двору в Херсонесі

назва Офіуза), заснована в кінці VI — на початку V ст. до н. е. вихідцями з Мілету на правому березі Дністровського лиману. Зараз там розташований Білгород-Дністровський Одеської області — одне з найдавніших міст України і Європи. Попри руйнування, різні трансформації, воно проіснувало близько двох з половиною тисяч років. Відоме було також під назвами Альба, Білгород, Аккерман.

Значним політичним, торговим і культурним центром Північного Причорномор'я був Херсонес Таврійський. Засноване це місто було в 422—421 рр. до н. е. вихідцями з Гераклеї Понтійської, ймовірно, на місці уже наявного грецького поселення. Розміщувалося воно біля Карантинної бухти в межах сучасного міста Севастополя. Саме ж слово «херсонес» у перекладі з грецької означало півострів. Розквіт поліса припав на IV—II ст. до н. е. Тут розвивалася торгівля, ремесла, рибний промисел, виноградарство. У той час місто-держава карбувало свою монету. До його володінь входив не лише Херсонес, а й Керкінітида й значні терени на західному узбережжі Криму. З другої половини I ст. н. е. Херсонес став важ-

Залишки античного амфітеатру в Херсонесі (реконструкція)

ливим осередком римських військ у Північному Причорномор'ї. Тут розташувалася значна військова залога, а в порту перебувала велика флотилія римлян. Після розпаду Римської імперії на західну й східну частини, Херсонес належав до східної, яку в літературі часто іменують Візантією. Саме в складі Візантії він пережив численні навали «варварських» племен, залишаючись одним із головних торгових і культурних центрів у Північному Причорномор'ї в період Середньовіччя.

Окрім Херсонеса, на теренах Криму існували інші грецькі поліси, які з часом увійшли до Боспорського царства (Боспору Кімерійського). Вважається, що ця держава виникла близько 480 року до н. е. у результаті об'єднання грецьких міст, які на той час існували на західному березі Керчинської протоки (Пантікапей, Тірітака, Мірмекій) та східному (Гермонасса, Фанагорія). Її столицею став Пантікапей, котрий був розташований на місці сучасної Керчі. А в кінці V ст. до н. е. до складу Боспору ввійшов Німфей, що належав Афінській державі. За часів правління царя Левкона I

На руїнах Пантікапея

(389/388 — 349/348 рр. до н. е.) кордони Боспору помітно розширилися. Тоді було підкорено Феодосію. Держава охоплювала увесь Керченський, а також Таманський півострови, пониззя річки Кубані й Східного Приазов'я, які були населені місцевими «варварськими» племенами. Саме в IV—III ст. до н. е. Боспорська держава досягає високого рівня економічного розвитку. Тут розвивалися різноманітні ремесла й сільське господарство. Особливу роль в економіці Боспору відігравала торгівля хлібом, яку вивозили до

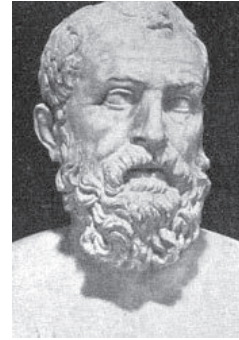
Греції. У другій половині II ст. до н. е. Боспорській державі почали загрожувати кримські скіфи. Не маючи змоги протистояти їм, боспорський цар Перісад V близько 107 року до н. е. передав владу понтійському

цареві Мітрідату VI Євпатору. Цей цар, ведучи боротьбу з Римом, намагався перетворити боспорські володіння на свою опорну базу. Однак, зазнавши поразки, цей правитель у 63 р. до н. е. покінчив життя самогубством у Пантікапеї. А Боспор опинився під римським протекторатом. У 70 роках IV ст. Боспор, зазнавши нападу з боку гунів, фактично припинив своє існування як державне утворення. Хоча на його руїнах продовжувалося життя. Адже географічно Боспор розташовувався у вигідному для торгівлі місці.

— Чи ці міста-колонії були виключно осередками давньогрецької культури? Чи, можливо, вони були пов'язані з так званим варварським населенням, що проживало тоді на українських землях?

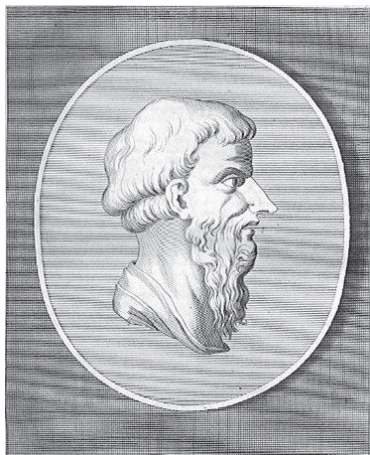
З українських земель походило чимало видатних діячів давньогрецької культури. І вони мають відношення до нас, до наших предків. Наприклад, у Діогена Лаертського — це античний історик філософії — є згадка про Залмоксиса. Про нього також писав Платон і деякі інші античні автори. Діоген Лаертський взагалі вважав Залмоксиса першим філософом. Цей мислитель, судячи з усього, походив з українських земель. На жаль, ми небагато знаємо про нього. Про Залмоксиса чимало говорив відомий румунський філософ і письменник Мірча Еліаде. Він навіть назвав Залмоксиса першим румунським філософом. Але при цьому відзначав, що у румунському фольклорі немає згадки про Залмоксиса. Однак про нього говориться в українському фольклорі, у народних піснях інших слов'янських народів. Можна згадати ще такого філософа, як

Діоген
Лаертський

Залмоксис

Анахарсіс

Анахарсіс, котрого стародавні греки вважали одним із своїх семи мудреців. Отже, в часи античності на теренах України буяло життя, культурне зокрема. Тому показово, що Геродот, пишучи про народи, яких знали греки, звертав увагу на жителів Єгипту, Месопотамії, Персії і, звичайно, Північного Причорномор'я. Також по завершенню епохи Античності, ще до появи Києва, на теренах України існували різні державні утворення, зокрема держава готів.

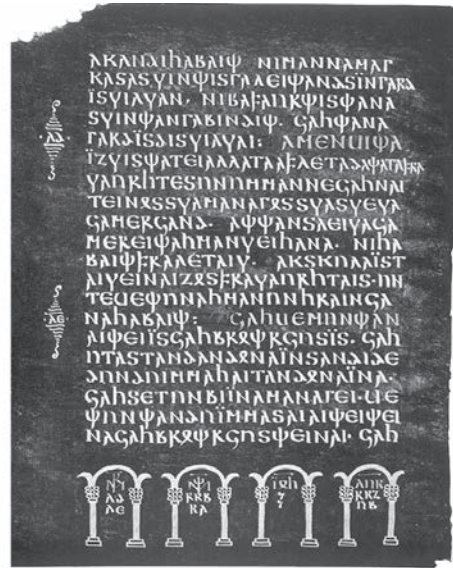
— Зупинимось на готах. Це чи не перша держава, яка займала не лише чорноморське узбережжя, а й значні терени сучасної України. До того ж діячів цієї держави ми знаємо.

Готам, на відміну від деяких народів, що населяли українські землі в ті далекі часи, пощастило. Про них чимало писали римські автори. Зрештою, тут немає нічого дивного, адже готи не раз створювали для Римської імперії серйозні проблеми. До того візантійський історик Іордан написав великий твір «Про походження і діяння готів», де виклав політичну історію цього народу. Вважається, що батьківщиною готів була Скандинавія. Звідси вони перебралися на південь Балтики, на терени сучасної північної Польщі, зокрема, в район гирла Вісли. А далі подалися на південь, досягнувши українських земель. Сталося це в кінці II — у III ст. н. е. У той час готи опиняються на Підляшші, Люблінщині, Волині, а потім — у басейнах Дніпра, Південного Бугу, Дністра й Пруту. Тут вони створили свою державу Оюм, що в перекладі означає «країна вод». Взагалі в готів під цією назвою розуміли благодатну землю, яка має чудові природні умови і в якій добре жити людям. Такий собі «рай земний». Готи, прийшовши на українські землі, витіснили місцеві іранські сарматські племена, захопили Ольвію, Тіру, інші грецькі міста, завоювали Херсонес та

Боспор, які перетворили в базу для походів проти римлян, а також завдали остаточного удару кримським скіфам. У середині III ст. вони здійснювали набіги на багаті землі Римської імперії. У той час готи базувалися переважно в причорноморських степах. Перший похід готів проти римлян відбувся 238 року. Після нього кілька десятиліть тривали війни між готами й римлянами, які римські автори назвали «скіфськими». Скіфами й надалі римляни іменували населення Північного Причорномор'я, попри їхню різну етнічну належність. Ці війни припинилися після перемоги римлян під Наїссом у 269 р. Однак їхнім наслідком стала втрата імперією Дакії, яку вже не було сенсу захищати. Найвідомішим правителем готської держави був Германаріх, який правив у IV столітті. Германаріх, згідно з розповідями, дожив до столітнього віку й покінчив життя самогубством, не бажаючи підпорядковуватися гунам, які розгромили готів. Готи прийняли християнство. У них був проповідник Ульфїла, який переклав Біблію готською мовою. І треба сказати, що низка німецьких, точніше готських, слів увійшла в українську мову. Зокрема, слів, які стосувалися церковного життя й державного управління.

— У який час на теренах України існувала Готська держава?

Про її початки на наших землях можна говорити вже в III столітті. Пік розвитку цієї держави припав на IV ст. Вважається, що тоді держава готів охоплювала терени майже всієї Східної Європи. Потім готів з основної частини українських земель витіснили

Переклад Євангелія,
зроблений Ульфїлою
(Уппсальський університет,
Швеція)

Ульфїла пояснює Євангелїє готам. Гравюра на дереві, 1890 р.
Суспільне надбання

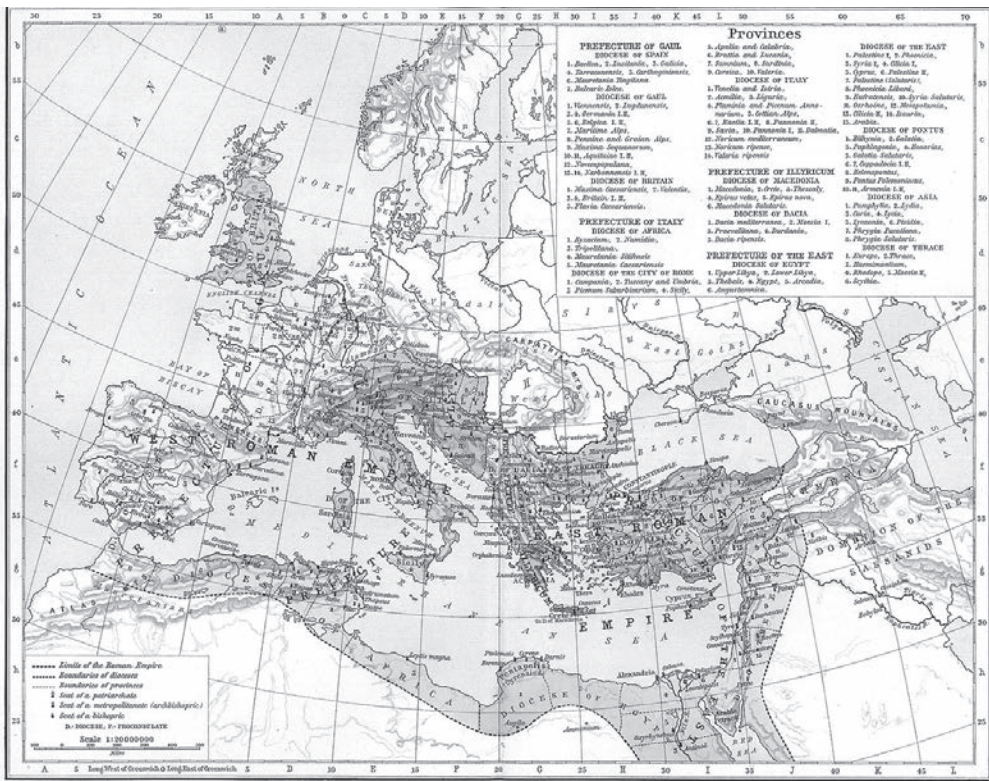
гуни. Однак частина готів залишалася в Криму. Тут у XIV—XV століттях існувала їхня держава — князівство Феодоро чи Готія з центром у сучасному місті Мангуп. Ця держава вела активну чорноморську торгівлю, конкуруючи з генуезцями, які хотіли взяти її під свій контроль. 1475 р. князівство Феодоро підкорили турки. Але готи не зникли. Багато з них проживало в південнокримських містах. З часом вони зазнали асиміляції й стали частиною кримськотатарського етносу.

— Якщо я правильно розумію, готська культура була і міською, а не тільки сільською.

Звичайно, міська культура існувала не лише в античній Греції. Вона так чи інакше передалося іншим племенам і народам, які

Руїни міста Мангуп

Карта Римської імперії IV ст. н.е.

проживали на території України після епохи Античності. Готи, як уже говорилося, підпорядкували собі низку колишніх грецьких міст-колоній. Також уже велася мова, що вони прийняли християнство. Але це ж міська релігія, яка виникла й поширювалася в містах Римської імперії. Село ж тривалий час лишалося оплотом дохристиянських вірувань.

— А де була столиця Готської держави?

Взагалі-то вважається, що у них була столиця десь на Дніпрі та називалася Данпрастад чи то Данпрастадір.

— Якщо я правильно розумію, то ця столиця знаходилася поблизу Києва, десь південніше від цього міста.

Дослідники допускають саме таку локалізацію. Хоча однозначних доказів на користь такої версії немає.

ЗМІСТ

1. Коли ще не було Києва	3
2. Київ і Русь Київська	17
3. Культура й побут княжої Русі	57
4. Україна й Велике Литовське князівство	67
5. Україна козацька	79
6. Богдан Хмельницький, його спадок і спадкоємці	95
7. Культура ранньомодерної України	115
8. Україна й українці в Російській імперії	135
9. Українська культура й мультикультурна Україна	145
10. Важке ХХ століття	173